

การวิเคราะห์คำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชน^๑

ภาณุทัต ยอดแก้ว^๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งหมายที่จะสร้างรูปแบบเพื่อใช้เป็นระบบจริยศาสตร์สิทธิมนุษยชนแนวพุทธที่สามารถไปต่อกับคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยการพิจารณาข้อเสนอหลักธรรมของบรรดานักวิชาการที่มีชื่อเสียงในระดับโลก เช่น ศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damein Keown) ศาสตราจารย์เจ แอล การ์ฟิลด์ (Jay L. Garfield) ศาสตราจารย์แพทริก เฮเดน (Patrick Hayden) พระพีเรรา (L. P. N. Perera) ในบทความนี้ ภาณุทัต ยอดแก้วเห็นว่าทั้งสิทธิมนุษยชนและคำสอนทางพระพุทธศาสนา คล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่าทั้งสองระบบส่งเสริมสันติภาพและการเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเพื่อดูว่า เราสามารถสร้างแนวคิดสิทธิมนุษยชนในคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ขนาดไหน ผลการวิจัยแสดงว่า ตามบทวิเคราะห์ของพระสงฆ์เถรวาทของไทยที่เคยเขียนประเด็นสิทธิมนุษยชน เช่น พุทธทาสภิกขุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตฺโต) และพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เห็นว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อสะท้อนความกังวลใจของโลกเกี่ยวกับสันติภาพและสุขภาวะของมนุษย์ในช่วงหลังการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่สอง แต่สิทธิมนุษยชนนั้นยังไม่มีมาตรฐานระดับสูง หรือ “สัมมาปัญญา”

งานวิจัยนี้พบว่าหากพิจารณาตามแนวคิดนิติปรัชญาตะวันตกที่เห็นว่าหน้าที่สร้างสิทธิ์ หน้าที่ดังที่สะท้อนอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทา ก็สามารถสร้างสิทธิ์และเสรีภาพได้อย่างไม่มีขอบเขต มัชฌิมาปฏิปทาสามารถช่วยเสริมคุณค่าในเรื่องความดีระดับสูง

---

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์คำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชน”

^๒ นักการทูตชำนาญการ กระทรวงการต่างประเทศ

หรือแม้แต่พัฒนาหรือเติมเต็มแนวคิดสิทธิมนุษยชน การบูรณาการปรัชญาสากลว่า
ด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติกับพุทธธรรมจึงถูกเสนอในนี้ในฐานะอีกทางเลือก
ทางทฤษฎีสำหรับสังคมพุทธ

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน, พระพุทธศาสนา, วาทกรรม, มัชฌิมาปฏิปทา, มรรคมีองค์ ๘,
ไตรสิกขา, การบูรณาการ

An Analysis of Buddhist Teachings for Developing the Concept of Human Rights

Panutat Yodkaew¹

Abstract

The article aims to create a Buddhist model of human rights by taking into consideration analyses given by world-famous scholars on the topic of “human rights and Buddhism”, such as Damein Keown, Jay L. Garfield, Patrick Hayden, and Perera. The author argues that the concept of human rights is similar to Buddhist teachings in that both are intended to promote peace and respect for human dignity. The research findings show that according to commentary given by Thailand’s leading Buddhist monks on the modern concept of human rights, the concept of human rights is well structured to express global concerns over human peace and wellbeing following the end of World War II, but is still devoid of what can be considered “the highest echelons of goodness/virtue” equivalent to the Buddhist notion of *Samma Paññā*.

The research findings reveal that based on a Western legal philosophical notion that duties entail rights, it is the duties echoed in the Buddhist concept of the Middle Path that can lead to unlimited rights and freedom. The Middle Path is found to be able to complement or even add the value of Buddhist ultimate good to the modern concept of human rights.

---

¹ Diplomatic Official of the Ministry of Foreign Affairs of Thailand

Integration of the UN Universal Declaration of Human Rights, with some doctrines selected from the Buddhhadhamma, has been proposed as another theoretical option for Buddhist society.

Keywords: Human Rights, Buddhism, Discourse, the Middle Path, Threefold Learning, Integration

บทนำ

สิทธิมนุษยชนเป็นทั้งปฏิญญาสากลและจารีตทางกฎหมายระหว่างประเทศที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายของรัฐใด ๆ จะมาขัดแย้งไม่ได้ นอกจากนั้น สิทธิมนุษยชนยังจัดว่าเป็นนวัตกรรมทางความคิดของมนุษย์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิทธิมนุษยชนประกอบด้วยหลักการและแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (human dignity) เสรีภาพ (liberty/freedom) ความเท่าเทียมกัน (equality) และภราดรภาพ (fraternity) เป็นต้น และถูกสื่อ/แสดงออกมาในรูปจริยศาสตร์แบบสิทธิ (rights-based ethics)

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ศาสนาต่าง ๆ เริ่มใช้ภาษาสิทธิมนุษยชนมากขึ้น (รวมทั้งพระภิกษุในพระพุทธศาสนา) นักวิชาการจำนวนมากได้ออกมาตีความคำสอนทางศาสนาที่ตนสนใจเพื่อตรวจสอบว่าสามารถไปพร้อมกับแนวคิดหลัก ๆ ดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) มากขนาดไหน

งานวิจัยนี้พบว่ามัชฌิมาปฏิปทา (หรือมรรคมงคล ๘) แนวคิดเรื่องกรรมและทิศ ๖ เป็นพระธรรมที่สามารถทำให้เนื้อหาสาระของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติสามารถไปพร้อมกับสังคัมพุทธ ดังเห็นว่ามัชฌิมาปฏิปทาเป็นพระธรรมที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต คือ ตั้งแต่ความคิดจนถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ดีตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่คำสอนเรื่องกรรมและวิบากเป็นคำสอนที่ทำให้ชาวพุทธเข้าใจธรรมชาติและผลของการกระทำทั้งในชาติปัจจุบันและในอดีต หรืออาจกล่าวในอีกแบบว่า ความรับผิดชอบทางศีลธรรมจะไม่สมจริง หากไม่มีแนวคิดเรื่องกรรมและวิบาก ทิศ ๖ จัดว่าเป็นเรื่องปรัชญาสังคัมพุทธ หรือคำสอนเรื่องการปฏิบัติตนต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ในสังคัม

แต่การที่จะเสนอทำนองนี้ได้อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจำเป็นต้องกลับไปดูว่าใครเคยเสนอหลักการธรรมใดในโลก หนึ่งในจำนวนนั้นคือศาสตราจารย์พีเรรา (Perera) พระภิกษุชาวศรีลังกาซึ่งได้เสนอว่าศีล ๕ สามารถใช้เป็นพื้นฐานแทนสิทธิมนุษยชนโดยยกเหตุผลว่าทุกข้อในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนสามารถถูกผนวกเข้าไปในทัศนะเรื่องชีวิตและสังคัมของพระพุทธเจ้าได้ แต่ปัญหาของข้อเสนอนี้ คือ สิทธิ

ข้อต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลฯ จะสามารถถูกอธิบายและให้เหตุผล (justification) ด้วยหลักธรรมอะไร และอะไรเป็นศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นแก่นของแนวคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Damien Keown, 1998, p. 111-140)

ก่อนหน้านี้นี้ บี อาร์ แอมเบดการ์ (B. R. Ambedkar) ผู้ร่างรัฐธรรมนูญอินเดีย เป็นบุคคลแรก ๆ ที่บอกว่า หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนสามารถพบในคำสอนทางพระพุทธศาสนา เขาได้กล่าวว่าปรัชญาที่ทำให้เขาเปลี่ยนมานับถือพุทธสามารถสรุปอยู่ในคำเพียงสามคำ คือ เสรีภาพ (liberty) ความเท่าเทียมกัน (equality) และ ภราดรภาพ (fraternity) ซึ่งเป็นหลักการของสิทธิมนุษยชน โดยเขาอ้างว่า ปรัชญาดังกล่าวมิได้มาจากการปฏิวัติฝรั่งเศส แต่ทว่าถูกดึงเอามาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า แอมเบดการ์จึงเห็นว่าภราดรภาพเป็นเพียงอีกชื่อของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นทัศนะที่เคารพและนับถือเพื่อนร่วมชาติ พระพุทธเจ้าแปลงทัศนะว่าด้วยการเคารพและการเชื่อฟังที่อยู่ในแนวคิดฮินดูว่าด้วยธรรมให้กลายเป็นหลักศีลธรรมสากล ในความคิดของแอมเบดการ์ ภราดรภาพคือความเป็นพี่น้องกันระหว่างมนุษย์ ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของศีลธรรม (morality) (Robert Traer, 1991, p. 90-130) ข้อเสนอของแอมเบดการ์ได้ระบุชัดหลักการสามประการของสิทธิมนุษยชน คือ เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน และภราดรภาพ และยังบอกเป็นนัยว่า พระธรรมทั้งหมดของพระพุทธองค์แทนสิทธิมนุษยชน

ศาสตราจารย์เจ แอล การ์ฟิลด์ (Jay L. Garfield) ได้เสนอในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ ว่าหลักธรรมเรื่องความกรุณา (compassion) สามารถใช้เป็นพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนในแบบพุทธ ความกรุณาเป็นคุณธรรมในคำสอนทางพระพุทธศาสนาและยังเป็นหนึ่งในสี่ข้อของหลักพรหมวิหาร ๔ ความกรุณาได้กระตุ้นให้เราพัฒนาขีดความสามารถในการเข้าใจคนอื่น ในการเห็นใจคนอื่นจนถึงขนาดที่ว่าเราสามารถรู้ใจร่วมในความทุกข์ของคนอื่นที่กำลังประสบ ดังนั้น ศาสตราจารย์การ์ฟิลด์ จึงเห็นว่าความกรุณาที่พบในภาวีวิทยาพุทธสามารถเป็นรากฐาน (foundation) สำหรับสิทธิมนุษยชน หรือแม้แต่แทน (replacement) แนวคิดสิทธิมนุษยชนได้เลย (Damien Keown, p. 111-140) แต่ข้อเสนอนี้มีได้กล่าวอะไรมาเกี่ยวกับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

ในขณะที่ ศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damien Keown) อาจารย์ด้านจริยศาสตร์ประจำมหาวิทยาลัยลอนดอนซึ่งได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Buddhism and Human Rights ในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ โดยได้พยายามสำรวจประเด็นต่าง ๆ ของคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อใช้เป็นพื้นฐานทางความคิด หากปรัชญาสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธ (Buddhist philosophy of human rights) จำเป็นต้องมีการพัฒนาขึ้น (Keown, p. 15)

ศาสตราจารย์คีโอนเห็นว่า ข้อที่สามและข้อที่สี่ของหลักธรรมอริยสัจสี่ (Four Noble Truths) คือ ข้อนิโรธ และข้อมรรค สามารถใช้เป็นฐานเหตุผลในการลงความเห็นว่ามนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน (equality) มีอยู่ในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังเห็นว่า มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันในการกำหนดชีวิตของตนเองที่จะกลายเป็นพระพุทธเจ้า หรือนิพพานเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน สำหรับนิโรธ หรือสภาพของการไม่มีทุกข์ มนุษย์มีความเท่าเทียมกันในการประพฤติตามมรรคมีองค์ ๘ ในการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นขีดความสามารถในการทำดีอย่างไม่มีประมาณ (infinite human capacity for participation in goodness) จึงเป็นแหล่งที่มาของศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Keown, p. 16-35)

ในส่วนเรื่องแนวคิดของสิทธิ ศาสตราจารย์คีโอนเสนอข้อ ๕ ในฐานะสิทธิมนุษยชนแบบพุทธ และเห็นว่าการแปลงข้อต่าง ๆ ของข้อ ๕ ให้กลับเป็นเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) คงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ โดยอาศัยแนวคิดของศาสตราจารย์จอห์น ฟินนิส (John Finnis) ที่ว่าหน้าที่ก่อให้เกิดสิทธิ (duties entail rights) (William H. Brackney, 2013, p. 196-297) ดังเห็นว่าหน้าที่อันเกี่ยวกับการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ก็อาจเท่ากับสิทธิของมนุษย์ที่จะมีชีวิต (right to life) เป็นต้น ในประเด็นเสรีภาพ ศาสตราจารย์คีโอนเห็นว่า การดำเนินชีวิตในแบบวิถีพุทธจำเป็นต้องมีเสรีภาพโดยปริยาย ดังนั้น ข้อเสนอของศาสตราจารย์คีโอนมีลักษณะครอบคลุมหลักการและมโนทัศน์หลัก ๆ ของแนวคิดสิทธิมนุษยชน

ศาสตราจารย์แพททริก เฮเดน (Patrick Hayden) เห็นว่า หลักธรรมมัชฌิมาปฏิปทาสามารถใช้เป็นพื้นฐานแทนสิทธิมนุษยชนได้ เพราะมัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ มีเนื้อหาที่ครอบคลุมชีวิตที่สมบูรณ์แบบของพุทธในทุกด้าน

ศาสตราจารย์เฮเดนเห็นว่ามรรคมงคล ๘ เป็นแกนกลางของคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า การปฏิบัติตามมรรคมงคล ๘ จะช่วยสนับสนุนแนวคิดเรื่องความเมตตา กรุณา ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานในปรัชญาญาสาภษา (Patrick Hayden, 2001, p. 54) ในทัศนะของผู้วิจัย ข้อดีของข้อเสนอนี้คือมรรคมงคล ๘ มีสาระที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิตมนุษย์ที่ดีตรงตามหลักพุทธธรรม ทั้งในเรื่องการเลือกอาชีพ การดำรงชีวิต และยังมีเรื่องสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นความดีในระดับสูง แต่ในทัศนะของผู้วิจัย ข้อเสนอของข้อเสนอนี้ คือ ศาสตราจารย์เฮเดนจะแก้ประเด็นเรื่องสิทธิ์ที่พระพุทธศาสนา ไม่นั่นในแบบปรัชญาสาภษาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติได้อย่างไร

ในขณะที่พระภิกษุสงฆ์ไทยจำนวนหนึ่ง เช่น พุทธทาสภิกษุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และพระมหาวิฑูฒิชัย วชิรเมธี เป็นต้น ต่างเคยวิจารณ์จุดอ่อนของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในงานเขียนของตน ผู้วิจัยได้อาศัยบทวิจารณ์ของพระภิกษุสงฆ์ไทยเหล่านั้นในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับข้อเสนอเกี่ยวกับพระธรรมที่ได้ให้ไว้โดยนักวิชาการสำคัญของโลกเพื่อหาว่าพระธรรมใดในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่อาจช่วยพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชน และรวมถึงสิ่งที่อาจเรียกว่า “สิทธิมนุษยชนแนวพุทธ (Buddhist version of human rights)” ควรเป็นเช่นไร

๑. นิยามศัพท์และขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีคำศัพท์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาจึงให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

๑. การเทียบเคียง (juxtaposition) หมายถึง การนำสองแนวคิดมาวางขนานกันเพื่อสังเกตความเหมือนกันหรือความแตกต่างกัน โดยเฉพาะเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบ

๒. การบูรณาการ (integration) หมายถึง การนำความรู้เชิงทฤษฎีโดยทั้งหมดหรือบางส่วนมารวมกันเพื่อทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

๓. การสร้าง/หามโนทัศน์ (founding) หมายถึง การสำรวจคุณสมบัติ (properties) หรือลักษณะ (character) หรือหลักการ (principles) สำคัญที่มีอยู่ในแนวคิดหรือมโนทัศน์หนึ่งว่าอาจจะมียุอยู่ในอีกมโนทัศน์หรือไม่ ดังเช่น กรณีของ

การสำรวจทางปรัชญาเพื่อหาว่า หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนจะมีอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือไม่

๔. มรรคมีองค์ ๘ หมายถึง หนทางสู่ความดับทุกข์ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ

๕. ทิศ ๖ หมายถึง บุคคลประเทศต่างๆที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสังคม ซึ่งสะท้อนการดำเนินชีวิตโดยมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งถูกแสดงอยู่ในรูปอุปมา หรือทิศทั้ง ๖

๖. กรรม หมายถึง การกระทำที่สมบูรณ์ด้วยเจตนา

ขอบเขตในด้านความเห็นของบุคคล/นักวิชาการ

เนื่องจากความหลากหลายในทัศนะและวิถีวิเคราะห์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน การวิจัยในครั้งนี้จะยึดความเห็น/การวิเคราะห์/วิถีตีความของนักวิชาการ/บุคคลสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damien Keown)
๒. ศาสตราจารย์ซอลลี บี คิง (Sallie B. King)
๓. ศาสตราจารย์จอห์น ฟินนิส (John Finnis)
๔. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
๕. พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี
๖. พุทธทาสภิกขุ
๗. อาร์ แอมเบดการ์ (R. Ambedkar)
๘. ศาสตราจารย์มาซาโอ อาเบ (Masao Abe)
๙. ศาสตราจารย์โจเอล ไลน์เบิร์ก (Joel Feinberg)

ขอบเขตในด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้จะจำกัดขอบเขตเนื้อหาในประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกัน (equality)
๒. แนวคิดว่าด้วยสิทธิ (right) แนวคิดว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาติ (natural

right) และแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (human rights) ของจอห์น ฟินนิส (John Finnis) โจเอล ไลน์เบิร์ก (Joel Feinberg) และปีเตอร์ จังเกอร์ (Peter Junger.)

๓. แนวคิดที่ว่าด้วยศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (human dignity) ดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ

๔. แนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพ ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพและอิสระภาพที่ให้ไว้โดยจอห์น สจิวตมิล (John Stuart Mill, On Liberty) และวิลเลียม โกด์เนอร์ (William Gairdner, Six Kinds of Freedom)

๕. วิธีตีความ (interpretation) หรือการสร้างความเข้าใจทางมโนทัศน์ (founding) เกี่ยวกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดที่ให้ไว้โดย ศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damien V. Keown, Buddhism and Human Rights, Curzon Press, 1998), พุทธทาสภิกขุ, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, ศาสตราจารย์มาซาอโอบะ (Masao Abe, Zen and Western Thought, 1985), ศาสตราจารย์เจ แอล การ์ฟิลด์ (Jay L. Garfield, Human Rights and Compassion, 1998), ศาสตราจารย์มาร์ติน ที อัดัม (Martin T. Adam, Buddhism, Equality, Rights, 2013), ศาสตราจารย์ปีเตอร์ จังเกอร์ (Peter Junger, Why the Buddha Has No Rights, 1998), ศาสตราจารย์เคร็ก อีฮารา (Craig Ihara, Why There Are no Rights in Buddhism: A Reply to Damien Keown, 1998)

๖. คำวิจารณ์ระบบ/แนวคิดสิทธิมนุษยชนโดยพระสงฆ์ไทย ผู้วิจัยจะอาศัยคำวิจารณ์ของปราชญ์สำคัญ ดังนี้

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ดังปรากฏในหนังสือ “อหังมยตาประยุกต์” และ “อหังมยตาปริทัศน์”

๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังปรากฏในหนังสือ “สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม”

๓. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ดังปรากฏในหนังสือ “ปัญญาสากล คือ หลักประกันสิทธิมนุษยชนที่แท้”

๗. แนวคิดที่ว่าด้วยการเปรียบเทียบวิถีชีวิตของสิทธิมนุษยชนในคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดของศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damien Keown, Buddhism and Human Rights, 1998) ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง (Sallie B King, Socially Engaged Buddhism, 2003) ศาสตราจารย์ปีเตอร์ ซิเดอริท (Peter Siderit, Buddhism as Philosophy), ศาสตราจารย์มาเซโอ อาเบ (Masao Abe), ศาสตราจารย์มาร์ติน ที อัดัม (Martin T. Adam), ศาสตราจารย์เคนเน็ธ เคอีนาดา (Kenneth K. Inada) และ Peter A. Jackson เป็นสำคัญ

แม้ว่าสิทธิมนุษยชนสามารถถูกตีความว่าอาจมีประเด็นทางความคิด/มโนทัศน์อื่น เช่น คุณค่าของชีวิต อีสรภาพประเภทต่าง ๆ ความมั่นคง ฯลฯ แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะเรื่องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพในบางประเภท ดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติเท่านั้น

๒. กรอบความคิดที่นำมาศึกษาวิเคราะห์

งานวิจัยนี้ได้ประยุกต์แนวคิดเรื่องจริยศาสตร์เปรียบเทียบ (comparative ethics) เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบจริยศาสตร์สองระบบ (สิทธิมนุษยชนกับพระพุทธศาสนา) ในมิติสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติเป้าหมาย (teleology) มิติการหลุดพ้น (soteriology) มิติความดี (ethics) และมิติหลักการทั่วไป (principle) เพื่อใช้ร่วมกับบทวิเคราะห์ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของปราชญ์เถรวาทและของนักวิชาการในระดับแนวหน้าของโลก เช่น ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง (Sallie B. King) นักพุทธศาสตร์ สัญชาติอเมริกันที่วิจารณ์จุดอ่อนของการเปรียบเทียบระหว่างสองจริยศาสตร์ที่ทําขึ้นในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ดังปรากฏในบทความเรื่อง Human Rights in Contemporary Engaged Buddhism ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง ได้พยายามเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชนในหลายจุด ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง เห็นว่ารากฐานทางปรัชญาของสิทธิมนุษยชนได้พัฒนามาจากความคิดทางปรัชญาของจอห์น สจิวท มิลล์ (John Stuart Mill) โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน การนิยามความดีและความสุข และได้อ้างคำวิจารณ์ของพุทธทาสภิกขุที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ดังนั้น การวิเคราะห์ทางจริยศาสตร์จึงเป็นความโดดเด่นของงานของ ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง ศาสตราจารย์แซลลี บี คิง ได้ต่อยอดความคิดที่ว่า ความดีจาก

มุมมองของพระพุทธศาสนามีลักษณะเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การไม่ละเมิดหรือ การไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งต่างๆ ในขณะที่ความดีในแบบสัทธิมนุษยชนเน้นเฉพาะมิติ มนุษย์ต่อมนุษย์ และในหลายกรณี ความสุขที่แฝงอยู่ในแบบสัทธิมนุษยชนมุ่งประโยชน์ ของคนส่วนใหญ่ หรือของสังคมส่วนรวม และอาจต้องทำลายความสุขของคนส่วนน้อย เพราะปรัชญาของมิลล์ได้รับอิทธิพลจากเจเรมี เบนเธม ความสุขในแบบนี้มิใช่วิธี พิจารณาตามแบบจริยศาสตร์พุทธ (Roger Jackson, 2003, p. 291-307)

๓. ผลการศึกษา

งานนี้พบว่าการนิยามความดีในแบบพุทธแตกต่างจากการนิยามความดีของ ปรัชญาจอห์น สจ๊วต มิลล์ ที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาสากลว่าด้วยสัทธิมนุษยชนของ สหประชาชาติ ปรัชญาของจอห์น สจ๊วต มิลล์มองความดีเป็นเรื่องความสุขหรือ ความปรารถนาของคนส่วนใหญ่ แม้ว่าความดีและความสุขนั้นอาจปราศจากความเมตตา กรุณาต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมถึงคนส่วนน้อย แต่เมื่อมองในระดับหลักการพื้นฐาน เช่น ความเท่าเทียมกัน เสรีภาพ และภราดรภาพ ทั้งคำสอนทางพระพุทธศาสนากับ สัทธิมนุษยชนสามารถพอที่จะเทียบเคียงกันได้ ดังนั้น การที่จะสรุปว่าคำสอนทาง พระพุทธศาสนาแตกต่างจากแนวคิดสัทธิมนุษยชนอย่างสิ้นเชิงก็คงจะไม่ถูกต้อง ในด้านความคล้ายคลึง เป้าหมาย (aim) หรือจุดมุ่งหมายปลายทาง (teleology) ของทั้งแนวคิดสัทธิมนุษยชนของตะวันตกและคำสอนทางพระพุทธศาสนาต่างเน้น เรื่องสันติภาพและความสงบสุข ดังที่ทราบกันดี พระพุทธศาสนาได้ก่อกำเนิดมาเพื่อ ช่วยชาวโลกให้ทราบวิธีดับ/พ้นทุกข์ ในขณะที่ปรัชญาสากลถูกสร้างขึ้นเพื่อช่วยให้ ชาวโลกตระหนักมากขึ้นในศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันแห่งความเป็นมนุษย์ ความตระหนัก นี้จึงนำไปสู่การเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งทำให้มนุษย์ทุกคนสามารถดำเนิน ชีวิตอย่างสงบสุข นอกจากนั้น คำว่า “ความกรุณา (compassion)” ในปรัชญาสากลว่า ด้วยสัทธิมนุษยชนของสหประชาชาติมีนัยเพียงพอที่จะเทียบเคียงได้กับแนวคิดเรื่อง ความเมตตากรุณาดังที่ปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม คำว่า “ความกรุณา” ในปรัชญาสากล เน้นแค่ระดับมนุษย์ต่อมนุษย์ แต่ภววิทยาของพุทธ ไปไกลกว่านั้นมาก เพราะมนุษย์ในแบบพุทธยังต้องเมตตาต่อทุกสรรพสิ่ง

แต่การที่บอกว่าพระธรรมใด ๆ ในพระพุทธศาสนาเท่ากับปฎิญาสาสกาด้วย สิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติก็คงเป็นการกล่าวเกินความจริง เพราะแท้จริงแล้ว วิวัฒนาการของระบบจริยศาสตร์ทั้งสองแตกต่างกันมากทั้งในมิติสถานที่และกาลเวลาดังนั้น การบูรณาการสองระบบจึงเป็นเรื่องสมจริงและมีความสำคัญเพราะในสมัยพุทธกาล โลกยังไม่มีระบบรัฐสมัยใหม่ (modern state system) ที่มีกฎบัตรสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติเหมือนในปัจจุบัน หากอ่านอย่างละเอียด นัยของปฎิญาสาสกาฯ เรียกร้องการใช้ประชาธิปไตยที่จำต้องมีการเลือกตั้งโดยประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน แต่แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในความหมายปัจจุบันยังไม่มีในสมัยพุทธกาล ระบบรัฐสวัสดิการยังไม่มี ระบบการเลือกตั้งยังไม่มี การคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญายังไม่มี การคิดในแบบจารีตกฎหมายระหว่างประเทศยังไม่มี โดยเฉพาะประเด็นสถานะของผู้ลี้ภัยที่ทุกรัฐต้องยอมรับเป็นสิ่งที่ไม่คิดได้ในยุคนั้น ประชาชนในยุคพุทธกาลยังไม่รู้จักความเป็นพลเมืองในแบบปัจจุบัน และความคิดเรื่องบัตรประชาชนต่างเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นหลังยุคกลาง ดังนั้น การบูรณาการสองระบบจึงเป็นเรื่องจำเป็นในการดึงสองโลกและสองยุคสมัยที่ห่างกันกว่าสองพันกว่าปีเข้าผสมให้เป็นเนื้อเดียวกันจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หากต้องการรักษานัยและความหมายของมโนทัศน์สมัยใหม่

มัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืองค์ ๘ เป็นพระธรรมที่มีความละเอียดและความกว้างใหญ่ในด้านขอบเขตของการดำเนินชีวิตที่ดีตามคำสอนของพระพุทธเจ้า หากสังเกตให้ดี มัชฌิมาปฏิปทายังมีความนัย (subtext) และฐานคติ (assumption) ที่ลึกพอที่จะเสริมด้านที่ขาดหายไปของสาระของปฎิญาสาสกาด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติที่เน้นมิติการดำเนินการทางศาล มิติการศึกษา มิติเสรีภาพในกรรมสิทธิ์ มิติเสรีภาพทางการเมือง มิติเสรีภาพทางวัฒนธรรม มิติเสรีภาพทางสังคม มิติการประกอบอาชีพ มิติสาธารณสุข มิติการพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ ในขณะที่ข้อเสนอเรื่องศีล ๕ หรือความเมตตากรุณา หรือพระธรรมอื่น ๆ ที่เคยถูกเสนอโดยนักวิชาการพุทธศาสตร์ในอดีตมักมีขอบเขตที่ไม่กว้างพอที่จะใช้เป็นสิทธิมนุษยชนแนวพุทธ หรือแม้แต่ใช้ในการเทียบเคียงกับสาระของปฎิญาสาสกาด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ

ดังนั้นประโยคที่ว่า “มนุษย์มีเหตุผลและมโนธรรมและควรปฏิบัติต่อกันในแบบภราดรภาพ” ดังปรากฏในข้อที่ ๑ ของปฎิญาสาสกาฯ ได้สะท้อนว่าโดยธรรมชาติ

มนุษย์มีมโนธรรมหรือเหตุผลอยู่ก่อนแล้ว แต่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาความดี หรือพัฒนาความคิดทางจริยธรรม เมื่อมนุษย์บวชเรียน หรือศึกษาความรู้ตามความเป็นจริง เพราะโดยทั่วไป มนุษย์มีแนวโน้มอย่างมากที่มักจะคิดตามสัญชาตญาณ หรือมนุษย์ยังมีอวิชชา เพราะอวิชชานี้เองที่ทำให้มนุษย์มองไม่เห็นว่าจะอะไรคือสัมมาทิฐิ ดังนั้น สัมมาทิฐิจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก หรือเป็นพื้นฐานทางความคิดที่จะขาดเสียมิได้ที่จะทำหน้าที่โน้มน้าวจิตใจมนุษย์ในการพัฒนาศักยภาพของการทำความดีของตนเอง ดังสะท้อนในการศึกษาเล่าเรียน (ไตรสิกขา) โลกทัศน์พุทธจึงแตกต่างจากโลกทัศน์ตะวันตกในระดับฐานคติ นอกจากนั้น คำว่า “เหตุผล” ในประโยคดังกล่าวยังเป็นคำที่ก่อปัญหามากมายทางปรัชญาเพราะคำถามที่อาจถามตามมา คือ เหตุผลระดับไหน เช่น เหตุผลในระดับตรรกะหรือเหตุผลทางญาณวิทยา ในแบบวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันอาจใช้กับเรื่องค่านิยมไม่ได้ แต่สิ่งที่เหมือนกันระหว่างสองโลกทัศน์นี้คือ มนุษย์เป็นสัตว์ใจสูง หรือคิดได้ในเชิงจริยธรรม แม้กระนั้น พระพุทธศาสนายังเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาความดีของตนในระดับที่สูงยิ่งขึ้น

มัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นพระธรรมที่รวมหรือครอบคลุมทุกมิติของชีวิต โดยเฉพาะในระดับปัจเจกบุคคล และสามารถใช้ได้ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือเหมาะทั้งผู้รักษากฎหมายและผู้คนทั่วไปที่มีหน้าที่ในการทำตามกฎหมายหรือส่งเสริมความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง

นอกจากนั้น มัชฌิมาปฏิปทายังมีความหมายถึงทางสายกลาง สิ่งที่ไม่เป็นทางสายกลางคือลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดโต่ง (excessive individualism) ที่พบในโลกตะวันตก เช่น การให้อิสระเสรีภาพอย่างเต็มที่ เช่น การหมกมุ่นในการเสพ ในการทำงาน เลี้ยงชีพจนละเลยคุณค่าของการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ จนละเลยว่าจะอะไรเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรทำให้แก่สังคม สิทธิและเสรีภาพในลักษณะล้นหลามในแบบนี้จึงเป็นสิ่งที่น่ากังวลใจในทัศนะของพระภิกษุสงฆ์เถรวาท

ยิ่งกว่านั้น ข้อดีของมัชฌิมาปฏิปทาที่คนมักมองข้ามคือการที่พระธรรมนี้ได้ระบุดังมากในเรื่องสัมมาอาชีวะ (การทำอาชีพที่จัดว่าดีตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา) ซึ่งเป็นเรื่องที่เราไม่เจอในปฏิญญาสากลฯ หรือแม้ในพระธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะการที่พระธรรมนี้ได้ตีกรอบที่ชัดเจนกว่าเรื่องศีล ๕ ที่ยังไม่สามารถนำพาชีวิตมนุษย์ไปสู่ความดีระดับสูงได้ รวมทั้งนิพพาน น่าสังเกตว่า อาชีพที่ดีสำหรับมนุษย์ที่สามารถนำพามนุษย์ไปถึงนิพพานนั้นต้องมีความดี หรือการไม่เบียดเบียนผู้อื่น (ทุกสรรพสิ่งที่คิดได้

และรู้สึกได้) เป็นลักษณะเด่นของมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งตรงจุดนี้สามารถถูกตีความรวมไปถึงการไม่เบียดเบียนมนุษย์ สัตว์ เจริญงาน อสุรกาย เปรต เทวดา พรหม เป็นต้น ข้อดีในประการที่สองของมัชฌิมาปฏิปทาคือการที่มัชฌิมาปฏิปทามีความดีทั้งในสามระดับ ตั้งแต่ต้นคำสอนเรื่องไตรสิกขา

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยของไทยส่วนใหญ่เน้นการเปรียบเทียบในระดับหลักการสิทธิมนุษยชน เช่น กาลามสูตรสะท้อนเสรีภาพในการนับถือศาสนาหรือเสรีภาพในการเลือกที่จะเชื่อ ความเท่าเทียมกันที่พบในพระพุทธศาสนาคือการที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการทำความคิด หรือในการบำเพ็ญเพียรภavanaที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า พรหมวิหาร ๔ เป็นภราดรภาพที่สามารถพบในพระพุทธศาสนา งานวิชาการจำนวนหนึ่งยังมองสิทธิมนุษยชนว่าเป็นเพียงเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ หรือมองเป็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพเท่านั้น แต่ยังมีค่านิยมการมองชีวิตในแบบของคาพยพ ดังที่สะท้อนอยู่ในโลกทัศน์ของเธอเน กาแซง (Rene Cassin) หนึ่งในบรรดาผู้กร่างปฏิญญาสากลฯ และต่อมาถูกให้สมญานามในฐานะบิดาของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสิทธิมนุษยชนกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาในมิติของจริยศาสตร์ในระดับรากฐานทางปรัชญา กลับปรากฏในงานนิพนธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) งานวิจัยเชิงเปรียบเทียบในอดีตโดยมากมักเน้นการวิเคราะห์เพียงแคในระดับแนวคิดเรื่องสิทธิ หรือในระดับหลักการของสิทธิมนุษยชน (เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน และภราดรภาพ) และพยายามเสนอความคิดว่า อิศราภาพจากกิเลส หรือเครื่องร้อยรัดเป็นสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา ทั้งที่จริงแล้ว เรื่องอิสราภาพจากกิเลสเป็นพุทธปัญญา หรือพุทธญาณวิทยา มิได้มีอะไรที่สามารถเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่สะท้อนในปรัชญาของจอห์น สจีวิต มิลล์แต่อย่างไร

ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ การหาแนวคิดเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ไม่ยากนักและนักวิชาการมากมายในอดีตต่างเคยศึกษาเรื่องทำนองนี้ เพราะพระพุทธศาสนามีเนื้อหาและองค์ความรู้ที่กว้างใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระไตรปิฎกสามารถใช้เป็นแหล่งความรู้ และแหล่งอ้างอิงขนาดใหญ่ที่สำคัญสำหรับชาวพุทธเถรวาท

โดยอาศัยบทวิเคราะห์ของทั้งพระภิกษุสงฆ์ในจาริตเถรวาท และนักวิชาการในโลกตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทวิเคราะห์ของศาสตราจารย์เดเมียน คีโอน (Damien Keown) ที่ได้เสนอว่าสิทธิมนุษยชนสามารถถูกเข้าใจได้ในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัยของศาสตราจารย์แซลลี บิงคิง (Sallie B. King) ผู้ซึ่งได้ทำการศึกษาการใช้ภาษาสิทธิมนุษยชนของพระภิกษุสงฆ์ในพม่า โดยได้ยืนยัน ๔ ประเด็นที่พบในการทำวิจัยภาคสนาม กล่าวคือ ๑. สิทธิมนุษยชนของตะวันตกเชื่อในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ในขณะที่คำสอนทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวในสังสารวัฏที่สามารถบรรลุธรรมหรือแม้แต่ตรัสรู้ได้ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ๒. สิทธิมนุษยชนของตะวันตกมักสันนิษฐานล่วงหน้าว่า ความเท่าเทียมกันของมนุษย์เป็นเรื่องจริง ในขณะที่พระพุทธเจ้าปฏิเสธระบบวรรณะ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงเชิญชวนประชาชนจากชนชั้นและวรรณะต่าง ๆ มาปฏิบัติธรรมะในแบบพระพุทธศาสนา และตอกย้ำว่า มนุษย์ทุกคนสามารถตรัสรู้ได้ ตรงจุดนี้ สามารถตีความได้ว่าพระพุทธศาสนาเน้นความเท่าเทียมกันในเรื่องของความสามารถในการบรรลุธรรม หรือในการเป็นพระอรหันต์ ๓. ศิล ๕ แม้ว่าเน้นมิติเรื่องหน้าที่ แต่ก็สามารถแปลงกลับมาเพื่อสะท้อนสิทธิ์ ดังเช่น การห้ามฆ่าสัตว์จึงเท่ากับสิทธิ์ในการมีชีวิต ๔. สังคมที่เปิดและเสรีที่มักสนับสนุนความมั่นคงในความเป็นส่วนตัวและเสรีภาพทางความคิด เสรีภาพทางศาสนา เสรีภาพทางการรวมกลุ่ม จึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตในแบบพุทธ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้กลับเสนอมุมมองของปราชญ์ในจาริตเถรวาทที่ไม่ปฏิเสธความจำเป็นของการดำรงอยู่ของระบบสิทธิมนุษยชน แต่เสนอว่าการทำความดีของมนุษย์ไม่ควรหยุดเพียงแค่ระดับศีล หรือระดับการไม่ละเมิดสิทธิ์ และมนุษย์ควรพัฒนาตนเองไปสู่ระดับของความดีที่สูงขึ้น

หากพิจารณาในด้านโครงสร้าง ผู้วิจัยเห็นว่า ไตรสิกขาเป็นโครงสร้างที่สำคัญของพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการวิเคราะห์เรื่องความดี รวมถึงนัยของระดับของภูมิปัญญาแห่งสิทธิมนุษยชน ดังที่ทราบกันดีว่า ไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้น ชาวพุทธมักถูกคาดหวังว่า ตนสมควรต้องพัฒนาศักยภาพในการทำความดีของตนเองไปสู่ความดีทั้งสามระดับ โดยทั่วไปมักเริ่มต้นจากระดับศีล (ซึ่งเป็นเรื่องความประพฤติ) ไปสู่ระดับสมาธิ (ซึ่งเป็นเรื่องเทคนิคในการสร้างสติ และ

สร้างความสุขสงบขึ้นในใจ) และระดับปัญญา (ซึ่งเป็นเรื่องการรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง ซึ่งในที่นี้อาจมองว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ หรือพุทธปรัชญา หรือแม้แต่เนื้อหาสำคัญที่แนวคิดด้วยอิสรภาพในทุกระดับสามารถพัฒนาขึ้นมาได้) อย่างไรก็ตาม ไตรสิกขาต่างปรากฏอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทา การเลือกมัชฌิมาปฏิปทา จึงเท่ากับการเลือกไตรสิกขาไปในตัว

หากพิจารณาในด้านหลักการ เสรีภาพ (liberty) ความเท่าเทียมกัน (equality) และภราดรภาพ (fraternity) ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักการสากลที่สำคัญของแนวคิดสิทธิมนุษยชน เป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ หรือสามารถสร้างความชอบธรรมได้ในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพราะทั้งสามหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนสามารถพบได้ในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนา

หากพิจารณาในด้านแนวคิด แนวคิดที่ว่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (human dignity) พระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพในการทำความดีอย่างไม่สิ้นสุด หากกล่าวในแบบวิทยาศาสตร์ มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่คิดได้ทางจริยธรรม วิมุตติหรือเสรีภาพในพระพุทธศาสนามีได้เน้นแต่มีดีเสรีภาพภายนอก หรือเสรีภาพจากการแทรกแซง หรือเสรีภาพจากการกดขี่ แต่ยังรวมถึงเสรีภาพในความหมายของการหลุดพ้น จึงแตกต่างจากเสรีภาพในนิยามของโลกตะวันตก เสรีภาพในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องปัญญา ซึ่งตรงกับเรื่องวิมุตติ (Vimutti) หรือนักวิชาการชาวตะวันตกอาจนิยมเรียกว่า “เสรีภาพทางจิตวิญญาณ (spiritual freedom)” ดังที่วิลเลียม ไกด์เนอร์ (William Gairdner) ได้ตั้งชื่อให้แก่พระพุทธศาสนา แม้ว่าชาวพุทธไม่เคยใช้ชื่อในลักษณะเช่นนั้นเลย หรือแม้แต่คำว่า “เสรีภาพทางปัญญา” ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เรียกในแบบนั้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในนัยของปฏิจลจสมุพบาท อิสรภาพในทุกระดับ อิสรภาพในทุกมิติ อิสรภาพในทุกประเภทคือความสัมพันธ์ที่เปรียบเสมือนเรื่องเดียวกันหมด

แม้ว่าศาสตราจารย์เดเมียน คีโอนได้พยายามแสดงให้เห็นชัดว่า ศิล ๕ ในพระพุทธศาสนาสามารถแปลงกลับไปเป็นเรื่องสิทธิที่เท่าเทียมกัน (equal rights) ดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ แต่เรื่องจริง คือ มรรคมีองค์ ๘ ก็สามารถแปลงไปเป็นสิทธิได้เช่นกัน และสิทธิและเสรีภาพที่แปลงมาจาก

มรรคมืองค์ ๘ มีขอบเขตที่กว้างไกล นอกจากนั้น ศาสนาพุทธไม่เคยสอนคนในเรื่อง การอ้างสิทธิ์ (assertion of rights) ซึ่งอาจสะท้อนแนวโน้มอหังการ หรือนำไปสู่สภาพ/ บรรยากาศในเชิงปรปักษ์ (adversarial) ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และศาสตราจารย์แซลลี บี คิง (Sallie B. King) ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจน นอกจากนั้น พระพุทธศาสนามักกำหนดที่จะให้แต่ละคนปฏิบัติ/ทำหน้าที่ของตนเอง ทั้งนี้ เพราะหน้าที่คือธรรมะ การทำหน้าที่คือการปฏิบัติธรรมะ การทำงานคือการปฏิบัติธรรม

ศาสตราจารย์ไอน์จิงไม่สังเกตเห็นความหมายที่ซ่อนลึกลงไป (underlying sense) ของแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิ์และอิสรภาพ/เสรีภาพดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติว่ามีได้สะท้อนแนวคิดพุทธปัญญา หรือ แนวคิดเรื่อง การละกิเลส หรือความไม่ต้อองอยาก (desirelessness) ซึ่งเป็นแก่นคำสอนที่สำคัญทาง พระพุทธศาสนา แต่แนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพ/อิสรภาพในปฏิญญาฯ กลับได้สะท้อน โลกทัศน์แบบจอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) ที่เชื่อว่า มนุษย์ควรให้อิสรภาพ ในการแสดงออก แต่ทว่ากรกระทำใด ๆ ของมนุษย์ก็ไม่ควรรบกวนผู้อื่น

๔. บทสรุป

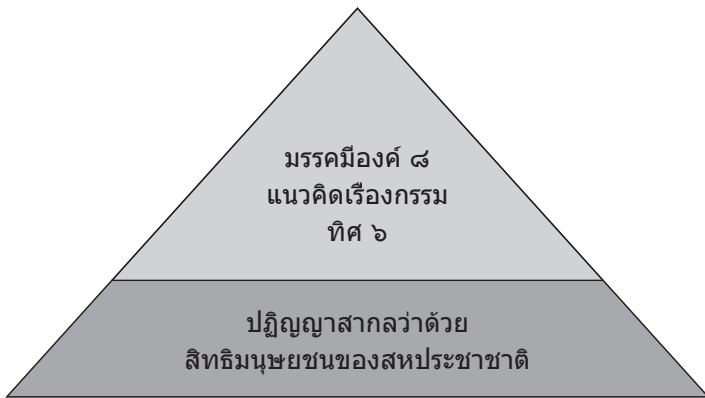
งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดสิทธิมนุษยชนจาก มุมมองของพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชนตามคำสอนทาง พระพุทธศาสนา งานวิจัยนี้พบว่าการทำหน้าที่ด้วยปัญญา (ดังปรากฏในมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืองค์ ๘) จะสามารถก่อให้เกิดสิทธิ์ได้ในขอบเขตที่กว้างขวาง หากพิจารณา ตามตรรกะทางนิติศาสตร์ที่ว่า หน้าที่ย่อมก่อให้เกิดสิทธิ์ (Duties entail rights) หรือ หน้าที่เป็นอีกด้านของสิทธิ์ (if there is a duty, there is a corresponding right.) ในขณะนี้ หลักธรรมเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาจึงลึกกว่าศีล ๕ และไปไกลกว่าสันติภาพใน ความหมายแบบทั่วไปในฐานะเป้าหมายของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของ สหประชาชาติ (การไม่ละเมิดสิทธิมนุษยย์ผู้อื่นเพราะมนุษย์มีศักดิ์ศรี)

การบูรณาการปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนกับมัชฌิมาปฏิปทา (มรรค มืองค์ ๘) แนวคิดเรื่องกรรมและวิบาก และที่ศ ๖ จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้และน่าสนใจ นอกจากนั้น หากลองสังเกตให้ดี คนไทยจำนวนหนึ่งในยุคปัจจุบันต่างก็ดำเนินชีวิตใน แบบนี้อยู่แล้ว กล่าวคือ ตนตระหนักในความสำคัญของสภาวะของปฏิญญาสากลฯ

แต่ก็ยิ่งพยายามปฏิบัติตัวอย่างดีตามคำสอนเรื่องมรรคมีองค์ ๘ โดยเชื่อเรื่องกรรม และวิบากว่าเป็นเรื่องจริง และในขณะเดียวกันยอมรับว่าระดับทางความสำคัญของความสัมพันธ์ต่อบุคคลในสังคมที่ร้ายล้อมตนเอง ดังปรากฏในเรื่องทศ ๖ เป็นเรื่อง สมเหตุสมผล

อย่างไรก็ดี แนวคิดเรื่องกรรมและวิบากเป็นเรื่องสำคัญแต่ทว่ายังควรต้องเข้าใจให้ถูกต้องและสมบูรณ์ เพราะความเข้าใจอย่างไม่รอบด้านอาจทำให้หลายคนอาจตีความว่าแนวคิดนี้ทำให้คนยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การตีความแบบนี้ยังมีใช้วิธีการที่รอบด้าน เพราะกรรมสมบูรณ์ด้วยเจตนา นั้นหมายความว่าเราสามารถใช้ศักยภาพปัจจุบันในการสร้างกรรมใหม่เพื่อตนเองและเพื่อเปลี่ยนโลก โดยเฉพาะการสร้างกรรมในปัจจุบัน (กรรมและวิบากที่เราจะได้รับในขณะนี้) ยิ่งกว่านั้น หากไม่มีแนวคิดเรื่องกรรมและวิบากแล้ว การคิดเชิงความรับผิดชอบทางศีลธรรมจะเป็นสิ่งที่อาจไม่ค่อยสมจริงนัก

โครงสร้างสิทธิมนุษยชนแนวพุทธ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การดึงบางข้อหรือบางส่วนของสาระปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติมาร่วมบูรณาการกับพุทธธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะปฏิญญาสากลมีตรรกะภายใน (logic) ของตนเอง การดึงบางอย่างนั้นจะทำลายตรรกะที่เชื่อมต่อกันภายในของเดิม ในลักษณะที่คล้ายกัน เราไม่ควรดึงบางข้อหรือ

บางส่วนของมรรคมีองค์ ๘ มาร่วมกับปฏิกุญญาสากลฯ แต่เราต้องใช้ทั้งระบบมรรค เพราะมรรคมีองค์ ๘ ต่างมีตรรกะภายในของตนเองเช่นกัน การรวมสองตรรกะโดยไม่ทำลายมโนทัศน์ย่อยมากมายจึงเป็นทางออกที่ดี และมีความเป็นไปได้ โดยนวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นี้มีได้เมินเฉยหรือลดคุณค่าของคำและมโนทัศน์สำคัญดังที่ปรากฏในปฏิกุญญาสากลฯ เช่น ประชาธิปไตย รัฐสวัสดิการ ลิขสิทธิ์ ที่สื่ภัย ซึ่งเป็นเรื่องหรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ หรือมิสามารถเจอในยุคพุทธกาล

ความกังวลที่ว่า การเน้นสิทธิ์จะแย้งกับคำสอนพุทธในเรื่องอนัตตานั้น ผู้วิจัยเห็นว่าสิทธิ์กับหน้าที่เป็นของที่อยู่เคียงคู่กันเสมอ มิว่าเราจะเรียก “ปฏิกุญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” แต่แท้จริง ในขณะเดียวกัน มันคือ “ปฏิกุญญาหน้าที่มนุษยชน” ด้วย ดังคำอธิบายที่ให้ไว้โดยพินนิส นวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ในงานวิจัยนี้จะไม่มีการทำให้ชาวพุทธมีอึดตา เพราะทุกอย่างถูกกำกับด้วยคำว่า “สัมมา” ในฐานะคำคุณศัพท์ที่กำกับคุณภาพไว้โดยปริยาย เช่น สัมมาทิฐิ สัมมาสัมมัชฌันตะ เป็นต้น

หากมองไกลกว่าบรรดาปราชญ์เถรวาท นักปราชญ์มหายาน เช่น ศาสตราจารย์มาซาโอ อาเบ (Masao Abe) เห็นว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนของตะวันตกยังมีทัศนะที่สะท้อนความเห็นแก่ตัวเช่นกัน เพราะในความเป็นจริง คำสอนทางพระพุทธศาสนาไปไกลกว่าระดับมนุษย์ต่อมนุษย์นั้น คำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นความเคารพต่อทุกสรรพสิ่ง โดยเฉพาะทุกสรรพสิ่งที่คิดได้และรู้สึกได้ มนุษย์จึงเป็นส่วนเดียวของจักรวาล หรือการกระทำของมนุษย์ล้วนกระทบทุกสิ่งในจักรวาล หากมองจากหลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท” อย่างไรก็ตาม ปฏิจจสมุปบาทก็ได้ระบุอะไรเกี่ยวกับแนวคิดสมัยใหม่ เช่น ระบบรัฐ รัฐสวัสดิการ ที่สื่ภัย หากกล่าวอีกแบบ ปฏิจจสมุปบาทจึงเป็นเพียงเรื่องสภาพธรรมชาติ หรือภววิทยา/อภิปรัชญา

ในมิติของการดำเนินชีวิต ขอบเขตสาระของมัชฌิมาปฏิปทามีลักษณะที่กว้างใหญ่และลึกกว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่มีได้ระบุเป้าหมายของวิถีชีวิตที่ดีว่าควรเป็นอย่างไร เพราะสิทธิมนุษยชนเห็นว่าการไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของคนอื่นต่างเป็นแกนและเป้าหมายหลักของเรื่องความดี แต่มัชฌิมาปฏิปทาแบ่งความดีในมิติต่างๆ และได้กำหนดแม้แต่วิธีมองโลก (สัมมาทิฐิ) วิธีดำเนินชีวิต (สัมมาสัมมัชฌันตะ) วิธีในการพัฒนาจิต (สัมมาสมาธิ) ตลอดจนการประกอบอาชีพ (สัมมาอาชีวะ) ซึ่งหมายถึง

อาชีพอะไรที่มนุษย์สามารถทำได้ และอาชีพใดบ้างที่มนุษย์ควรละเว้นหรือไม่ควรทำ แต่จุดดีของสาระหลักที่อาจพบในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) นั่นคือการบังคับรัฐบาลต่าง ๆ ในโลก ให้ต้องดูแลสวัสดิภาพและให้ความคุ้มครองแก่พลเมือง และรวมถึงรัฐบาลต้องเคารพศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันแห่งความเป็นมนุษย์ของปัจเจกบุคคลใด ๆ ในโลก โดยมีแบ่งแยกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา อุดมการณ์ทางการเมือง ฯลฯ

อย่างที่ทราบกันดี ศิล ๕ เป็นเพียงระดับทางความดีขั้นต่ำ เพราะบุคคลที่ถือ ศิล ๕ ก็อาจทำอาชีพที่หมิ่นเหม่หรือผิดศีลธรรมได้ หรือแม้แต่ยังหมกมุ่นอยู่ในการเสพ และการบริโภค ดังปรากฏในสังคัมบริโภคนิยม ดังนั้น ด้วยการรักษาศิล ๕ นี้ มนุษย์ทั่วไปก็ยังคงไม่สามารถก้าวหน้าในการพัฒนาความดีของตนไปสู่ระดับเป้าหมายที่สูงขึ้น แต่มีขมิมาปฏิบัติจะทำให้โอกาสมนุษย์ในการพัฒนาถึงสามระดับของความดีดังสะท้อนในไตรสิกขา

ปราชญ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนเป็นจริยศาสตร์แบบสิทธิ (rights-based ethics) และเน้นความดีในระดับของการไม่ละเมิดสิทธิเป็นส่วนใหญ่ แต่สิทธิมนุษยชนต่างมีจุดอ่อนในตัวเอง เช่น สิทธิมนุษยชนมิได้เป็นกฎธรรมชาติ สิทธิมนุษยชนเน้นเรื่องการปกป้องสิทธิหรือการอ้างสิทธิ วิธีคิดในลักษณะนี้จึงอาจกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกในแบบอัตตา (ความเห็นแก่ตัว) ในขณะที่แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาคืออนัตตา หรือการไม่ยึดอัตตาว่าเป็นของเที่ยงแท้ วิธีคิดในแบบนี้จะนำไปสู่สภาวะของการไม่เห็นแก่ตัว หรือการมองสวัสดิภาพของสังคมว่าต้องมาก่อน ดังปรากฏในเรื่องทศ ๖ หรือคำสอนว่าด้วยการทำหน้าที่ต่อบุคคลที่อยู่รอบตัว นอกจากนั้น สิทธิมนุษยชนเน้นความสุขในทุกรูปแบบ トラบใดที่ความสุขเหล่านั้นไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น แต่พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องเนกขัมมะ ซึ่งหมายถึงการออกบวช แต่ในที่นี้ตีความให้หมายถึงการใช้ชีวิตให้เหมือนการปฏิบัติธรรม ซึ่งสะท้อนอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ การดำเนินชีวิตในแบบสายกลางจึงมิใช่การดำเนินชีวิตที่ สุดโต่ง แต่เน้นชีวิตที่ใช้สติในการบริโภคแต่พอดี หรือการไม่มุ่งเน้นการผลิตส่วนเกิน (surplus) จนมากเกินไป อันมีรากจากความโลภและความเข้าใจผิดตั้งที่ปรากฏอยู่ในระบบทุนนิยม (capitalism) ที่เน้นการผลิตส่วนเกินจนเกินความพอดี หรือการมองมนุษย์เป็นเพียงสินค้าหรือปัจจัยการผลิต ดังนั้น แนวคิดสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จึงควรมีลักษณะการพัฒนาความดีถึงสามระดับ ดังสะท้อนอยู่ในไตรสิกขา และไตรสิกขานี้ก็เป็นมิติที่ซ้อนทับอยู่ในมรรคมืองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา

นักวิชาการจำนวนหนึ่งได้พยายามตรวจสอบว่า หลักการสิทธิมนุษยชน (เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน และภราดรภาพ) สามารถสร้างความเข้าใจได้ในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ หรือหลักธรรมใดบ้างในพระพุทธศาสนาที่สามารถใช้แทนสิทธิมนุษยชนในด้านตรรกะ อย่างไรก็ตาม ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พุทธทาสภิกขุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กลับเห็นว่าตรรกะหรือวิธีคิดพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนยังไม่สามารถไปต่อกับคำสอนหลักทางพระพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องอนัตตา ซึ่งสนับสนุนให้ผู้คนละอัตตาของตน การละเมิดสิทธิมนุษยชนและการเบียดเบียนจึงยังอยู่ทั่วทุกแห่งในโลก แม้ว่าสหประชาชาติได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์แบบจึงถูกเสนอในงานวิจัยนี้ให้เป็นสิทธิมนุษยชนแนวพุทธ หรือสิทธิมนุษยชนที่สามารถใช้ได้กับสังคมพุทธจริง ๆ หรือสิทธิมนุษยชนที่สามารถทำให้ชาวพุทธเข้าถึงนิพพานได้ ทั้งนี้เพราะสิทธิมนุษยชนแนวพุทธควรต้องเป็นเรื่องที่ไม่เน้นอัตตา หรือการเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง (no self centre) หรือกระตุ้นลักษณะของความเป็นปัจเจกบุคคลจนมากเกินไป (excessive individualism) ที่มักปลุกเร้ามนุษย์ให้คิดตามแรงผลักดันทางสัญชาตญาณ แต่แก่นคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องพุทธปัญญาหรือการรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง และปรากฏเถรวาทเห็นว่าการทำความดีจะต้องไม่หยุดแต่ระดับศีล ดังนั้น สิทธิมนุษยชนแนวพุทธจึงเหมาะสมที่จะต้องมีพระธรรมในกรอบคำสอนทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับ พระธรรมที่มีเนื้อหาครอบคลุมชีวิตที่ดีในทุกมิติ คือ มัชฌิมาปฏิปทา

นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่า ภววิทยาของพระพุทธศาสนา (Buddhist ontology) มีความสลับซับซ้อนและมีขอบเขตที่กว้างใหญ่กว่าภววิทยาของสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีรากทางโลกทัศน์ของปรัชญาของจอห์น สจิวท มิลล์ นอกจากนี้ นักปราชญ์ในจารีตเถรวาทของไทยเห็นตรงกันว่า ความเป็นมนุษย์และความดีของมนุษย์ในแบบพุทธเป็นเรื่องที่ต่างจากนิยามของตะวันตก ดังนั้น ชาวพุทธจึงจำเป็น หรือควรพัฒนาความดีให้ถึงระดับสมาธิและระดับปัญญา และการที่จะมีปัญญาได้นั้น มนุษย์จำเป็นต้องรู้จักกัมมัญฐาน เพื่อบรรลุสมาธิ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขา

ด้วยเหตุผลข้างต้น พระธรรมเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นตัวเลือกที่เหมาะสมมากที่สุด มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเติมเต็มความดี ดังที่ปรากฏในสาระส่วนใหญ่ของปฏิญญาสากลฯ ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของ สหประชาชาติที่มักส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพในแบบจอห์น สจ๊วต มิลล์

การบูรณาการปฏิญญาสากลฯ กับมัชฌิมาปฏิปทา ทิศ ๖ และแนวคิดเรื่อง กรรมและวิบากจึงสร้างสิ่งที่อาจเรียกว่า “สิทธิมนุษยชนแนวพุทธ (Buddhist version of human rights)” การบูรณาการนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะการบูรณาการนี้ได้ รักษาสาระสำคัญของปฏิญญาฯ ที่เน้นหน้าที่ของรัฐต่อมนุษย์และหน้าที่ของมนุษย์ที่มี ต่อมนุษย์ด้วยกันทุกคน และยังสามารถคงการทำความดีในทุกมิติและครบทั้งในสาม ระดับ คือ ศีล สมภาณี และปัญญา ซึ่งเป็นวัตรกรรมทางความคิดของพระพุทธเจ้าที่ได้ ทรงแปลงความรู้จากการตรัสรู้ของพระองค์มาเป็นสำนวนภาษาที่มนุษย์ธรรมดา (ที่ไร้ อภิญญา) สามารถเข้าใจและเข้าถึงได้

จุดเด่นของงานวิจัยนี้คือการบูรณาการ โดยเฉพาะความพยายามในการตีความจากมุมมองปัจเจกบุคคลและจากมุมมองของระบบรัฐ และความพยายามในการรักษามโนทัศน์ตะวันตก เช่น แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย การเลือกตั้ง ลิขสิทธิ์/ ทรัพย์สินทางปัญญา ผู้ลี้ภัย (refugee) ผู้ขอลี้ภัย (asylum seeker) และที่ลี้ภัย (asylum) เป็นต้น ที่นักวิชาการในอดีตมักมองข้าม แต่ทว่าเป็นมโนทัศน์สำคัญดังที่ปรากฏ ในปฏิญญาสากลฯว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ งานวิจัยนี้จึงเป็นมากกว่า การเสนอหลักธรรมใดใดในคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่าอาจพอเพียงหรือเท่ากับ เนื้อหาของแนวคิดสิทธิมนุษยชนของตะวันตก โดยมีได้สนใจสาระและนัยที่แท้จริง ของปฏิญญาสากลฯ นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ได้ตอกย้ำว่า มัชฌิมาปฏิปทามีความกว้าง และความลึกที่มากกว่าศีล ๕ และยังมีนัยทางเศรษฐกิจ (ที่ศาสตราจารย์เฮเดนมิตได้ อธิบาย) ยิ่งกว่านั้น งานวิจัยนี้ยืนยันว่า การหาคำหรือมโนทัศน์ว่าด้วย “สิทธิ” ในคำสอน ทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นเรื่องจำเป็นอีกต่อไปแล้วทั้งนี้ เพราะหน้าที่กับสิทธิ์ แท้จริงคือเรื่องเดียวกัน แต่ทว่ามองจากคนละมุม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (๒๕๓๙). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____. (๒๕๕๒). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ/เอกสารทั่วไป:

ชาญชัย แสวงศักดิ์. (๒๕๕๘). *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
ธเนศ อารณีสวรรณ. (๒๕๕๖). *สิทธิและเสรีภาพในประวัติศาสตร์การเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
ธีรยุทธ บุญมี. (๒๕๔๖). *ชาตินิยมและหลังชาตินิยม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.
พิเศษ สอาดเย็น, ธงทอง จันทรางศุ. (๒๕๕๘). *ปรัชญากฎหมาย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไอเพนเวลด์ส พับลิชชิ่ง เฮ้าส์ จำกัด.
พระพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปัยโย). (๒๕๕๖). *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
_____. (๒๕๕๖). *แก่นพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม.
_____. (๒๕๕๗). *คนถึงธรรม ธรรมถึงคน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
_____. (๒๕๕๒). *พุทธทาสกับเซ็น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
_____. (๒๕๕๕). *ชุมชนเรื่องสั้น*. กรุงเทพมหานคร: สุภาพใจ.
_____. (๒๕๕๖). *อดัมมยตาปริทัศน์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
_____. (๒๕๕๖). *อดัมมยตาประยุกต์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๕๔). *ความสุขทุกแห่งทุกมุม*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

- _____ (๒๕๕๖). *สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม*. กรุงเทพมหานคร: กรมองค์การระหว่างประเทศ.
- _____ (๒๕๕๕). *แผนที่ชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์ธรรมะ.
- _____ (๒๕๕๘). *เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____ (๒๕๕๐). *วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____ (๒๕๕๓). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____ (๒๕๕๓). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.
- _____ (๒๕๕๕). *นิติศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (๒๕๕๘). *มองลึก นึกไกล ใจกว้าง*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปราณ.
- _____ (๒๕๕๒). *ปัญญาที่สากล คือ หลักประกันสิทธิมนุษยชนที่แท้*. กรุงเทพมหานคร: กรมองค์การระหว่างประเทศ.
- พระมหาอดิศร ธีรสีโล. (๒๕๕๕). *พุทธปรัชญา ประวัติความเป็นมาและแนวคิดทฤษฎี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พระศรีศัมภีรญาณ. (๒๕๕๓). *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมยศ เชื้อไทย. (๒๕๕๘). *นิติปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (๒๕๕๕). *สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- เอื้อน เสง์เจริญ. (๒๕๓๗). *โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน.

(๒) วิทยานิพนธ์:

- กระเศียร อาภาสุวรรณ. (๒๕๕๓). *พระพุทธศาสนา, สิทธิมนุษยชน, แนวคิดนักวิชาการพุทธ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระครูปฐมกัณฑ์ธรรมากร (บุญแทน มะลิอ่อน). (๒๕๕๗). *หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เกรวาทกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร (อบอูน). (๒๕๕๗). *พระพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(๓) หนังสือภาษาอังกฤษ:

- Abe Masao. (1980). *Zen and Comparative Studies*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Abe Masao. (1985). *Zen and Western Thought*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Barker, Chris. (2004). *The Sage Dictionary of Cultural Studies*. London: SAGE Publication.
- Benedict, Gerald. (2009). *Buddhist Wisdom*. London: Watkins Publishing.
- Brackney, William H. (2015). *Human Rights and the World's Major Religions*. Santa Barbara: Praeger.
- Buddhadas Bhikkhu. (2012). *Handbook for Mankind*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Plc.
- Buddhadas Bhikkhu. (2012). *Heartwood of the Bodhi Tree*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Buddhasdas Bhikkhu. (2012). *Mindfulness with Breathing*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Craig Ihara. (1998). *Why There Are no Rights in Buddhism Arephy to Damen Keam*.
- Davidson, Scott. (1993). *Human Rights*. London: Open University Press.
- Doren, Charles Van. (1992). *A History of Knowledge*. New York: Ballentines Books.
- Dalai Lama. (2012). *Kindness. Clarity and Insight*. London: Curzon.
- Donnelly, Jack. (2013). *Universal Human Rights*. New York: Cornell University Press.
- Donelan Michael. (1990). *Elements of International Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Durden, Jo. (2006). *The Essence of Buddhism*. London: Arcturus.

- Gethin, Rupert. (1998). *The Foundations of Buddhism*. Oxford: Oxford University Press,
- Gier Nicholas F. (2004). *Buddhism and the Freedom of the Will*. Cambridge: MIT Press.
- Gombrich, Richard Francis. (2006). *Theravada Buddhism*. London: Routledge.
- Hayden Patrick. (2001). *The Philosophy of Human Rights*. St Paul: Paragon House.
- Harrison, Victoria S. (2013). *Eastern Philosophy*. London: Routledge.
- Hinnells, John R. (1984). *Dictionary of Religions*. New York: The Penguin.
- Hamilton, Sue. (2000). *Early Buddhism: A New Approach*. Richmond: Curzon Press.
- Hanh, Thich Nhht. (2015). *The Heart of the Buddha's Teaching*. London: Curzon.
- Jackson, Roger. (2003). *Buddhism Theology*. London: Routledge Curzon.
- John Finis. (2011). *Human Rights and Common Good*. Oxford University Press.
- Joel Feimberg. (1970). "The Nature and Value of Rights". *The Journal of Value In goiry*, Vol. 4.
- Kalupahana, David J. (2009). *Karma and Rebirth*. Dehiwala: Buddhist Cultural Center.
- Kenny, Anthony. (2012). *Philosophy in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Keown, Damien. (1998). *Buddhism and Human Rights*. London: Curzon.
- Keown, Damien. (2009). *Encyclopedia of Buddhism*. London: Routledge.
- King, Sallie B. (2008). *Socially Engaged Buddhism*. Honolulu: Hawaii University Press.
- Kornfield, Jack. (2010). *Teaching of the Buddha*. New York: Bantam Books.
- Kornfield, Jack. (2009). *The Wise Heart A Guide to the Universal Teachings of Buddhist Psychology*. New York: Bantam Books.

- Kyobgon, Traleg. (2010). *The Eassence of Buddhism*, London: Curzon.
- McGovern, William Montgomery. (1979). *A Manual of Buddhist Philosophy*.
Deli: Nagpublishers.
- Math T. Adam. (2013). *Buddhism Egeality Rights*.
- McMahan, David L. (2012). *Buddhism in the Modern World*. London: Routledge,
- McMahan, David L. (2008). *Making of Buddhist Modernism*. Oxford: Oxford
University Press.
- Mill, John Stuart. (2008). *On Liberty & Utilitarianism*. New Yook: Bantam Book.
- Mizuno, Kogen. (1972). *Essentials of Buddhism*. Tokyo: Kosei Publishing Co.
- Pande, Govind Chandra. (1975). *Studies in the Origins of Buddhism*. Deli:
Motilal Banarsdass Publishers,
- Partington, Martin. (2000). *Introduction to the English Legal System*. Oxford:
Oxford Press.
- Peter Junger. (1998). *Buddhism and Human Rights*. Curzom Press.
- Peter Junger. (1998). *Why the Buddhs Has No Right*.
- Popkin, Richard. (1993). *Philosophy*. New York: Athenaeum Press.
- Traer, Robert. (1889). *Faith in Human Rights*. New York: East West Press.
- V. Vajiramedhi. (2012). *The Miracle of Suffering*. Bangkok: Pran Publishing Co.
- Walpola Sri Rahula. (2010). *What the Buddha Taught*. Oxford: Oneworld
Press,
- Siderits, Mark. (2007). *Buddhism as Philosophy*. Surrey: Ashgate.
- Swidler, Arlene. (1982). *Human Rights in Religious Traditions*. New York:
Pilgrim Press.
- Tallbott, William. (2005). *Which Right Should Be Universal*. Oxford: Oxford
University Press.
- Williams, Paul. (2009). *Mahayana Buddhism : The Doctrinal Foundations*.
Routledge.
- Witte, John Jr. and Green, M.Christian. (2012). *Religion and Human Rights*.
Oxford: Oxford University Press.